

11. Литвиненко О. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії: монографія / О. Литвиненко. – К.: ВКФ „Сатсанга”, 2000. – 222 с.
12. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>
13. Iraq: U. S. Military Operations – Report for Congress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fpc.state.gov/documents/organization/19203.pdf>
14. Herbert A. Friedman. Operation Iraqi Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psywarrior.com/OpnIraqiFreedomcont.html>
15. Конах В. Роль інформаційних операцій та інформаційних воєн у державній політиці США / В. Конах // Стратегічна панорама: Щоквартальний науково-практичний журнал Ради нац. безпеки і оборони України. – К.: Академпрес, 2004. – №1. – 2004. – С. 164-169.
16. Валевська І. Психологічні та інформаційні війни в сучасних міжнародних відносинах / І. А. Валевська, А. Удод // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: ІМВ, 2008. – Вип. 78, ч. 2. – К., 2008. – С. 132-136.
17. Варивода Я. Особливості сучасної інформаційної стратегії США під час проведення військових акцій (на прикладі війни проти Іраку 2003 року) / Я. Варивода // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: ІМВ, 2004. – Вип. 50, ч. 1 – К., 2004 – С. 136-139.

УДК 316.65

Прошин Д. В.

Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля

ПОЛІТИЧНА „ЛОКАЛІЗАЦІЯ” ТЕРОРИСТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ

Аналізується проблема політичної локалізації таких специфічних суб'єктів політики, як терористичні угруповання. Ця проблема, яка є практично недослідженою українською політологією, потребує особливої уваги у зв'язку з необхідністю якомога повніше розуміти природу терористичної загрози та ефективно протидіяти їй. Розглянуто загальні питання, що стосуються шляхів політичної локалізації терористичних формувань, а також накреслено доволі детальну схему можливого розташування головних різновидів цих формувань у політичній системі.

Ключові слова: тероризм, терористичні угруповання, політичний суб'єкт, політична система

Прошин Д. В.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ „ЛОКАЛИЗАЦИЯ” ТЕРОРИСТИЧЕСКИХ ГРУППИРОВОК

Анализируется проблема политической локализации таких специфических субъектов политики, как террористические группировки. Эта проблема, практически неисследованная украинской политологией, требует особого внимания в связи с необходимостью как можно полнее понимать природу террористической угрозы и эффективно противодействовать ей. Рассматриваются общие вопросы, касающиеся политической локализации террористических формирований, а также намечена довольно детальная схема возможного расположения главных разновидностей этих формирований в политической системе.

Ключевые слова: терроризм, террористические группировки, политический субъект, политическая система

Proshin D.

TERRORIST GROUPS' LOCALIZATION IN THE POLITICAL SYSTEM

The article concerns the problem of political localization of such specific subjects of politics as terrorist groups. This problem, which remains under-researched by Ukrainian political science, deserves special attention because of the need to understand as deep as possible the nature of the terrorist threat and effectively respond to it. In the article, the general problems of political localization of terrorist groups are analyzed and rather detailed scheme of possible location of such groups in the political system is outlined.

Key words: terrorism, terrorist groups, subject of politics, political system

© Прошин Д.В., 2013.

У дослідженнях українських політологів феномен терористичних угруповань розглядається виключно з точки зору аномальності тероризму як політичного явища [1;2;3]. Між тим, незважаючи на свою очевидну позаположність по відношенню до простору інституціоналізованої політики, терористичні угруповання являють собою специфічний суб'єкт політичної діяльності, який може займати чітке, і нерідко досить помітне, місце в політичній системі. Без виваженого розгляду терористичних формувань у суб'єктному аспекті та без локалізації цих небезпечних суб'єктів у межах політичної системи неможливе ані повне теоретичне розуміння природи тероризму, ані ефективна протидія терористичній загрозі. Саме така політико-суб'єктна локалізація терористичних угруповань є метою статті.

Російські дослідники, як і їх українські колеги, схильні поверхово об'єднувати різні терористичні формування в одну загальну категорію – так би мовити, категорію „безумовного зла” [4; 5], – не вдаючись у такі „тонкощі”, як політична прив'язка та класифікація терористичних груп з урахуванням їх генези та еволюції. Дещо більшу увагу означеним характеристикам приділяють західноєвропейські та американські терологи [6; 7; 8; 9], однак у свою чергу ці експерти зосереджені здебільшого на прикладах окремих (або декількох близьких за походженням) угруповань (як-от італійські та західнонімецькі ультраліві терористичні групи у дослідженні Д. делла Порта [6]). Лише поодинокі роботи містять у собі спроби всебічного аналізу питання політичної локалізації терористичних формувань [10; 11]. Отже, ця важлива проблема ще очікує на присвячене їй спеціальне дослідження.

Це буде крайнім спрощенням і навіть спотворенням проблеми, якщо питання про генезис терористичних угруповань виявиться редукованим до рівня комбінацій різного роду суб'єктивних факторів – злочинних нахилів окремих терористів, патологічних девіацій їх психіки, прагнення компенсувати почуття соціальної фрустрації за рахунок деструктивних актів, які привертають загальну увагу і т. д. Якими б не були індивідуальні мотиви учасників терористичних угруповань, генезис цих формувань, узятих як складне ціле, неможливо пояснити без урахування внутрісистемних соціально-політичних конфліктів, що дають свого роду

стрижень, загальну точку прикладання для особистих мотивів окремих бойовиків.

Але необхідно також брати до уваги ту очевидну різницю, яка спостерігається при порівняльному розгляді конфліктів, що підготували ґрунт для виникнення тих чи інших терористичних угруповань. Очевидними є несхожість конфліктогенних чинників, гострота, масштаб, тривалість конфлікту. Прагнучи уникнути невинуватої психологізації, суб'єктивізації проблеми, слід у той же час визнати, що співвідношення об'єктивних і суб'єктивних факторів генези терористичних угруповань може час від часу досить помітно варіюватися. В одних випадках мова йде про тривалі, масштабні конфлікти, породжені гострою депривацією однієї зі сторін; конфлікти, що охоплюють великі сегменти соціально-політичної системи, що радикалізують великі маси людей і створюють місткий „резервуар” для накопичення антисистемних настроїв, які згодом можуть вилитися в форми терористичної діяльності. Найбільш типовий різновид подібних конфліктів – конфлікти між громадами, етнорелігійні конфлікти. В інших випадках конфлікти носять не настільки чітко виражений характер; протиріччя, які тут спостерігаються, відрізняються набагато меншою гостротою, визначеністю, системністю. Як правило, це конфлікти ідеологічні, ціннісні, міжгенераційні. У першому випадку має місце глибинний внутрішній розкол соціально-політичної системи, у другому – скоріше дифузне невдоволення, яке в деякі моменти досягає досить високого напруження.

Відповідно, в першому випадку можна говорити про більшу об'єктивну передзаданість звернення до терористичного насильства, про більш глибоко підготовлений ґрунт для індивідуальних рішень на користь приєднання до терористичних формувань, тоді як другий випадок дає приклад куди менш однозначної зумовленості переходу до терористичної практики; крайньої, болісно-різкої реакції на властиві соціально-політичній системі суперечності; своєрідного „стрибка в терор”. (Показово, що в даному випадку роль безпосереднього приводу до початку терористичних кампаній нерідко відіграють одиничні трагічні зіткнення учасників опозиційних рухів з представниками влади, які набувають значення точок неповернення, моментів „одкровення” щодо

безнадійності подальшого політичного діалогу з системою).

Саме конфлікти першого різновиду являють собою базис для виникнення найбільших, найпотужніших терористичних угруповань, які, як вже було сказано, в своїй діяльності дають вихід протестно-деструктивному потенціалу, акумульованому в ущемлених соціальних страхах [див.: 8]. Терористичні угруповання, що виникають на основі конфліктів другого різновиду, як правило, являють собою нечисленні за складом групи фанатично налаштованих активістів, які вважають всі законні можливості вирішення наявних протиріч такими, що було дискредитовано вивертами правлячого режиму, безглуздим паліативом дієвого рішення [12, 13].

Безумовно, ці різновиди терористичних груп демонструють різний рівень політичного впливу. На боці угруповань першого різновиду, які постійно підживлюються масштабними конфліктами, як правило, не тільки чисельність їх активних членів та симпатиків – іншими словами, не тільки їх ударна сила як така. Тут часто спостерігається активно працююча система взаємного політичного підживлення терористичного підпілля і законних опозиційних партій, що поділяють загальну конституентну базу, що мають спільні корені і пов'язані між собою різноманітними механізмами „обертових дверей”. Такого роду зв'язки дозволяють терористичним угрупованням якщо не прямо, то побічно брати участь у політичному процесі, впливати на його порядок денний, представляти свою діяльність в якості однієї з ділянок широкого фронту політичної боротьби, її „авангардного” напрямку. (Легальна опозиція в свою чергу отримує можливість зміцнити свої позиції завдяки солідарності з бойовим „авангардом”.)

Більше того, можлива і корінна структурна перебудова терористичних угруповань з метою розділення функцій між їх політичними і збройними фракціями (наприклад, „ФАТХ” та його терористична „філія” „Бригади мучеників аль-Акси”). Терористичне угруповання, що трансформувалося таким чином, в особі лідерів свого політичного крила знаходить власний канал прямого доступу в площину легальних політичних процесів, конвертує отримувану підтримку в реальний політичний капітал, піднімається до рівня участі в політичних процесах на правах представника однієї з конфронтуючих сторін.

Угруповання другого різновиду, породжені дифузними ідейно-політичними протиріччями і не пов'язані безпосередніми генетичними зв'язками з якою-небудь конституентною соціальною стратою, як правило, залишаються маргінальним політичним феноменом. Безперечно, вони в змозі своїми атаками викликати новинні сенсації (мас-медіа є найважливішим каналом впливу для всіх терористичних угруповань [14, р. 5]), але, незважаючи на гучний резонанс, вплив цих маргіналів в кінцевому підсумку зводиться до ролі шокуючого тимчасового втручання в життя суспільства, до ролі локально діючого фактора хаосу і анархії. Їхні розрахунки перетворити сплески хаотичної стихії руйнування в енергію масових антиурядових виступів завжди і неминуче виявляються спростованими самою логікою ідеологічно мотивованого тероризму, логікою його передумов та еволюції.

За своєю суттю ідеологічний тероризм народжується з фатального перебільшення – перебільшення гостроти конфліктів, що обтяжують політичну систему, перебільшення рівня суспільного невдоволення і готовності всіх, хто незадоволений існуючими порядками, здійснити „стрибок у терор” або відгукнутися на руйнівний заклик тих, хто цей стрибок уже зробив. Категорично заперечуючи систему з усіма її політичними інститутами, процедурами та рангами політичної ієрархії, ідеологічно мотивовані терористичні угруповання претендують на те, щоб своєю діяльністю закласти фундамент нового, справедливого соціально-політичного устрою. Однак місце конститутивного стрижня в їх генезі займають не інтереси тієї чи іншої чітко окресленої соціальної спільноти, а якийсь ідейний посыл, проекція очікуваного „світлого майбутнього” в рішуче засуджуване „похмуре сьогодення” [13]. Така ідеологічна конструкція за відсутності гострого внутрісистемного конфлікту повисає в повітрі, будучи нездатною принести її творцям і захисникам скільки-небудь помітної, тривкої політичної підтримки.

Як наслідок, терористичні групи цього різновиду виявляються не в змозі ані кількісно, ані якісно перерости початкові вузькі рамки поодиноких вогнищ ідеологічного протистояння. Претендуючи на роль каталізатора революційних виступів і навіть якогось прообразу, ембріона майбутніх суспільних відносин, вони в переважній своїй більшості залишаються ізольованими

„сектами”, дії яких до того ж у процесі розгортання контртерористичних заходів зміщують свій фокус з розпалювання революції на забезпечення власного виживання чи спроби звільнення заарештованих товаришів.

Розглянуті тут варіанти політичної прив'язки терористичних груп – так би мовити, макро- і мікрорішення – далеко не вичерпують всього різноманіття історично конкретних прикладів, а лише задають саму загальну, зовнішню рамку для розгляду проблеми. Зрозуміло, буде малопродуктивною спроба простого фактографічного перерахування, механічного заповнення цієї рамки різноманітною конкретикою. Найбільш перспективним здається свого роду „рішення задачі з декількома змінними” – політичними, соціальними, культурними. Першочерговий інтерес при подальшому, більш широкому, розгляді проблеми слід зосереджувати на можливих поєднаннях цих змінних (тип політичної системи; природа конфлікту, який породив терористичне угруповання; конкретні цілі цього угруповання тощо).

Так, зокрема, важливо враховувати, що базові конфлікти у певних випадках являють собою свого роду координатні вісі, по різні боки, від яких знаходяться ворогуючі угруповання – антиурядові та охоронні, революційні та реакційні, – кожне з яких вдається до терористичних методів (наприклад, сепаратистська Ірландська республіканська армія та лоялістські Добровольчі сили Ольстера, алжирська Армія національного визволення і ультраколоніалістська Секретна військова організація, ЕТА та організовані іспанським урядом нелегальні Антитерористичні групи звільнення). Отже, у подібних випадках політична прив'язка тієї чи іншої терористичної організації зумовлюється не лише характером базового конфлікту як таким, але й позицією цієї групи в існуючій системі координат.

Також слід уникати пошуків прямої залежності між природою базового конфлікту і масштабами терористичного угруповання та, з іншого боку, – її масштабами та політичними перспективами, її ймовірною політичною траєкторією. Глибинні міжетнічні конфлікти можуть породжувати як великі угруповання, тісно пов'язані з широкою конституентною соціальною стратою (наприклад, Ірландська республіканська армія), так і групи фанатиків, що знаходяться на периферії політичного процесу і переслідуються як за межами спільноти, так

і всередині неї (єврейське терористичне угруповання „Лехі”). З іншого боку, за певних умов на ґрунті дифузних ідеологічних конфліктів можуть виникати не тільки невеликі „секти”, які ведуть війну „шести проти шістдесяти мільйонів” (західногерманські „Фракція Червоної армії”, „Революційні осередки”, „Рух 2 червня”; японська „Об'єднана Червона армія”, бельгійські „Бойові комуністичні осередки” та ін.), але й повнокровні та стійкі формування, що мають значний потенціал для дестабілізації всієї політичної системи (італійські „Червоні бригади”). Порівняно невеликі терористичні групи, яких „вписано” в контекст масштабного протистояння, можуть зрештою опинитися в таборі переможців і навіть висунути своїх колишніх лідерів у число представників нового режиму (єврейські угруповання „Іргун” і та вже згадуване „Лехі”), тоді як терористичні формування, які налічували у своїх лавах багато сотень членів, можуть бути розгромлені та зійти з політичної арени, якщо при всій їх чисельності та силі запропонована ними насильницька альтернатива виявиться відторгнутою суспільством („Червоні бригади”).

Потребує уваги і факт внутрішніх розбіжностей всередині самих ворогуючих таборів. Їх результатом нерідко стає одночасна поява по ту чи іншу сторону лінії протистояння декількох угруповань, які ведуть боротьбу не тільки зі спільним ворогом, але й один з одним (палестинські угруповання „ФАТХ” та „ХАМАС”), що, звичайно ж, кардинально змінює співвідношення сил як між головними таборами конфлікту, так і всередині того з таборів, який виявився розколотим міжусобицею.

Слід пам'ятати і про те, що крім внутрішніх, існують і зовнішні фактори генези та еволюції терористичних угруповань. Іноземне спонсорство може вирішальним чином визначати цілі терористичного формування, його можливості, характер його відносин з урядом, з іншими угрупованнями й навіть виводити його на міжнародну арену, переміщати в розряд факторів міжнародної політики.

Отже, нами було розглянуто питання про місце, що терористичні угруповання займають у політичній системі. Продемонстровано, що, з огляду на велику кількість факторів, які впливають на генезу та характер терористичних груп, не можна вести розмову про якусь одну позицію, що виявилася б спільною для них усіх. У

висновку є доцільним ще раз зазначити, що в аналізі цієї проблеми найбільш продуктивним завжди буде „рішення задачі з декількома змінними” – політичними, соціальними, культурними (тип політичної системи; природа конфлікту, який породив терористичне угруповання; конкретні цілі цього угруповання та ін.), – яке дозволить запобігти, з одного боку, монотонного перераховування усіх можливих варіантів розташування терористичних угруповань у суспільно-політичній системі, а з іншого – цілком безперспективних пошуків якогось спільного знаменника, під який було б можна підвести усі терористичні групи, не беручи до уваги специфіки кожної з них або їх окремих різновидів (головні з яких було розглянуто в цьому розділі).

Та наостанок: місце, що займає терористичне угруповання у політичній системі, у жодному разі не може бути визначене з тією точністю, яку в інших випадках досліднику забезпечують законодавчі норми, межі посадових повноважень, результати виборів тощо. Навіть найпотужніше, найстійкіше і найвпливовіше терористичне угруповання залишається здебільшого тіньовим суб'єктом політики. Деякі терористичні формування, які здійснили якісний перехід у площину легальної політики, зробили це, зазнавши докорінної трансформації – як-от розчинившись у структурах режиму, встановленню якого вони сприяли. Парадоксальним і разом з тим цілком закономірним є те, що про місце терористичного угруповання в політичній системі вести розмову тим легше, чим менше це угруповання є схожим на терористичну організацію.

У статті зроблено лише попередню спробу простежити політичну прив'язку терористичних угруповань, класифікувати їх за цим критерієм і вказати на ті складнощі, що є невід'ємними для виконання цього завдання. Роботу на даному напрямку слід продовжувати у форматі більш глибоких і масштабних досліджень, що, як вже було підкреслено на початку статті, суттєво посприє поглибленому розумінню генези тероризму та надасть додаткові можливості у боротьбі з терористичним насильством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцало М. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз: автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спеціальність 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / М. Г. Гуцало. – К., 2008. – 20 с.

2. Логвиненко С. Антицивілізаційний зміст і антистабілізаційний зміст явища тероризму: Теоретико-порівняльний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 „Теорія і історія політичної науки” / С. В. Логвиненко. – К., 2011. – 16 с.

3. Целуйко М. Антитерористична політика держави як фактор суспільної стабільності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 „Політичні інститути та процеси” / М. Є. Целуйко. – Дніпропетровськ, 2006. – 19 с.

4. Жалыбин С. Юридическая институционализация современной российской антитеррористической политики: автореф. на соискание науч. степени канд. юр. наук. – Ростов-на-Д., 2006 [Електронний ресурс] / С. В. Жалыбин. – Режим доступу: <http://www.dissers.ru/avtoreferat-kandidatskih-dissertatsii-yuridicheskie/a385.php>

5. Политов С. Современный международный терроризм как угроза национальной безопасности России: автореф. на соискание науч. степени канд. полит. наук. – М., 2006. [Електронний ресурс] / С. И. Политов. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/sovremenny-mezhdunarodnyy-terrorizm-kak-ugroza-natsionalnoy-bezopasnosti-rossii>

6. Della Porta D. Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany / D. della Porta – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 270 p.

7. Democracy and Terrorism: Lessons from the Past / [Solomon R., Art R., Richardson L. et al.]; ed. by R. Art, L. Richardson. – Washington DC: United States Institute of Peace, 2007. – 639 p.

8. Terror, Insurgency, and the State: Ending Protracted Conflicts / [Tirman J., O'Leary B., Heiberg M. et al.] / ed. by M. Heiberg, B. O'Leary, J. Tirman. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007. – 499 p.

9. Terrorism in Context / [Crenshaw M., Miller M., Pomper P. et al.]; ed. by M. Crenshaw. – University Park: Pennsylvania University Press, 2007. – 633 p.

10. Weinberg L. Political Parties and Terrorist Groups / Weinberg L., Pedahzur A., Perliger A. – Abingdon: Routledge, 2009. – 184 p.

11. Weinberg L. The End of Terrorism? / L. Weinberg. – Abingdon: Routledge, 2012. – 156 p.

12. Aust S. Baader-Meinhof: The Inside Story of the RAF / S. Aust. – N. Y.: Oxford University Press, 2009. – 457 p.

13. Orsini A. Anatomy of the Red Brigades: The Religious Mind-Set of Modern Terrorists / A. Orsini. – Ithaca: Cornell University Press, 2011. – 317 p.

14. Terrorism and Mass Media // Terrorism and Media. – Communications Research Trends. – 2002. – Vol. 21. – № 1. – 44 p.